

Π.3.2.1 Εκπαιδευτικά σενάρια και μαθησιακές δραστηριότητες, σύμφωνα με συγκεκριμένες προδιαγραφές, που αντιστοιχούν σε 30 διδακτικές ώρες ανά τάξη

Αρχαία Ελληνική Γραμματεία

Β΄ Γυμνασίου

Θεματική ενότητα:

Ομήρου, «Ιλιάδα» Γ 1 - 244

Τίτλος:

«Οι πρωταγωνιστές»

ΜΑΡΙΑ ΤΣΟΥΜΑΡΗ

ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ & ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

Θεσσαλονίκη 2012

ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ ΕΡΓΟΥ

ΠΡΑΞΗ: «Δημιουργία πρωτότυπης μεθοδολογίας εκπαιδευτικών σεναρίων βασισμένων σε ΤΠΕ και δημιουργία εκπαιδευτικών σεναρίων για τα μαθήματα της Ελληνικής Γλώσσας στην Α/βάθμια και Β/βάθμια εκπαίδευση» MIS 296579 (κωδ. 5.175), - ΟΡΙΖΟΝΤΙΑ ΠΡΑΞΗ, στους άξονες προτεραιότητας 1-2-3 του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Εκπαίδευση και Δια Βίου Μάθηση», η οποία συγχρηματοδοτείται από την Ευρωπαϊκή Ένωση (Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο) και εθνικούς πόρους.

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: Ι.Ν. ΚΑΖΑΖΗΣ

ΑΝΑΠΛΗΡΩΤΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ: ΒΑΣΙΛΗΣ ΒΑΣΙΛΕΙΑΔΗΣ

ΠΑΡΑΔΟΤΕΟ: Π.3.2.1. Εκπαιδευτικά σενάρια και μαθησιακές δραστηριότητες, σύμφωνα με συγκεκριμένες προδιαγραφές, που αντιστοιχούν σε 30 διδακτικές ώρες ανά τάξη.

ΥΠΕΥΘΥΝΟΣ ΠΑΡΑΔΟΤΕΟΥ: ΔΗΜΗΤΡΗΣ ΚΟΥΤΣΟΓΙΑΝΝΗΣ

Υπεύθυνοι υπο-ομάδας εργασίας αρχαίας ελληνικής γλώσσας δευτεροβάθμιας: Λάμπρος Πόλκας, Κοσμάς Τουλούμης

ΦΟΡΕΑΣ ΥΛΟΠΟΙΗΣΗΣ: ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

<http://www.greeklanguage.gr>

Καραμαούνα 1 – Πλατεία Σκρα Τ.Κ. 55 132 Καλαμαριά, Θεσσαλονίκη

Τηλ.: 2310 459101 , Φαξ: 2310 459107, e-mail: centre@komvos.edu.gr

Α. ΤΑΥΤΟΤΗΤΑ

Τίτλος

Οι πρωταγωνιστές

Δημιουργός

Μαρία Τσούμαρη

Διδακτικό αντικείμενο

Αρχαία Ελληνική Γραμματεία (από μετάφραση)

(Προτεινόμενη) Τάξη

Β΄ Γυμνασίου

Χρονολογία

Δεκέμβριος 2012

Διδακτική/Θεματική Ενότητα

Ομήρου, «Ιλιάδα» Γ 1 - 244: «Όρκοι. Τειχοσκοπία. Αλεξάνδρου και Μενελάου μονομαχία».

Διαθεματικό

Όχι

Εμπλεκόμενα γνωστικά αντικείμενα

—

Χρονική διάρκεια

6 διδακτικές ώρες

Χώρος

I. Φυσικός χώρος:

Εντός σχολείου: αίθουσα διδασκαλίας, εργαστήριο πληροφορικής.

II. Εικονικός χώρος: διαδίκτυο.

Προϋποθέσεις υλοποίησης για δάσκαλο και μαθητή

Για την υλοποίηση του σεναρίου απαιτείται:

- I. Σε επίπεδο υλικοτεχνικής υποδομής:
 - α. η ύπαρξη διαδραστικού πίνακα στην αίθουσα διδασκαλίας με σύνδεση στο διαδίκτυο ή, εναλλακτικά, προβολικό μηχάνημα που να συνδέεται με φορητό υπολογιστή.
 - β. εργαστήριο πληροφορικής με πρόσβαση στο διαδίκτυο ή, εναλλακτικά, η ύπαρξη τεσσάρων τουλάχιστον φορητών υπολογιστών συνδεδεμένων με το διαδίκτυο στην αίθουσα διδασκαλίας.
- II. Σε επίπεδο μαθητικών δεξιοτήτων:
 - α. Οι μαθητές πρέπει να είναι εξοικειωμένοι με τη χρήση λογισμικών κειμενογράφου (Word), παρουσίασης (PowerPoint) και με την πλοήγηση στο διαδίκτυο.
 - β. Οι μαθητές πρέπει να είναι μνημόνοι στην εργασία σε ομάδες.

Σε αντίθετη περίπτωση, ο διδάσκων φροντίζει πριν από την εφαρμογή του σεναρίου να εξασφαλίζει αυτές τις προϋποθέσεις και να ασκήσει στοιχειωδώς τους μαθητές του.
- III. Σε επίπεδο οργάνωσης της τάξης:
 - α. Χωρισμός των μαθητών σε ομάδες εκ των προτέρων. Βασικό κριτήριο συγκρότησης των ομάδων είναι σε κάθε ομάδα να υπάρχει ένας τουλάχιστον μαθητής που να χειρίζεται επαρκώς Η/Υ, δηλαδή να πληκτρολογεί με σχετική ευκολία και να γνωρίζει να πλοηγείται στο διαδίκτυο.
 - β. Ο διδάσκων, αν το κρίνει απαραίτητο, μπορεί να ορίσει ρόλους για κάθε μέλος των ομάδων, για να διευκολύνει τη συνεργασία των μαθητών: π.χ. χειριστής Η/Υ, συντονιστής, αναγνώστης, γραμματέας, διαμεσολαβητής.

Εφαρμογή στην τάξη

Το συγκεκριμένο σενάριο είναι πρόταση διδασκαλίας.

Το σενάριο στηρίζεται

—

Το σενάριο αντλεί

—

B. ΣΥΝΤΟΜΗ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ / ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Οι μαθητές καλούνται να παρακολουθήσουν πώς ο Όμηρος σκηνοθετεί την προετοιμασία των δυο αντίπαλων στρατοπέδων για πολεμική αντιπαράθεση, συστήνοντάς μας τους σημαντικότερους πρωταγωνιστές του έπους, εκτός του Αχιλλέα. Οι μαθητές ασκούνται στην ακουστική κατανόηση των πρώτων 120 στίχων της ραψωδίας και στη γραπτή απόδοση του περιεχομένου τους με τη μορφή δημοσιογραφικού ρεπορτάζ: «Τι γίνεται στο πεδίο εκτός τειχών». Στους επόμενους στίχους της Τειχοσκοπίας κυριαρχεί η μορφή της Ελένης με την απαστράπτουσα ομορφιά. Οι μαθητές διερευνούν τον τρόπο με τον οποίο δηλώνεται η ομορφιά της Ελένης και συγκρίνεται με τον τρόπο δήλωσης της ομορφιάς του Πάρη. Με τι συνδέεται αντίστοιχα αυτή η ομορφιά; (ενοχή και όλεθρος). Οι μαθητές καλούνται να δημιουργήσουν μια παρουσίαση με τους πρωταγωνιστές του έπους, μάχιμους και μη, που παρελαύνουν στους στίχους της Τειχοσκοπίας, παρουσιάζοντας τα εξωτερικά χαρακτηριστικά και το ήθος τους, καθώς και οπτικό υλικό αντλημένο από την αρχαία αγγειογραφία. Τέλος, επισκέπτονται την «Ανεμόσκαλα» του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας και επιλέγουν ποιήματα νεοελλήνων ποιητών με θέμα την ομορφιά, επιχειρούν επίσης με το πρόγραμμα Google Art Project μια εικονική περιήγηση σε μουσεία για να προσεγγίσουν την εικαστική αποτύπωση της ομορφιάς.

Γ. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σύλληψη και θεωρητικό πλαίσιο

Συνήθως, στη διδασκαλία της Γ ραψωδίας εστιάζουμε αποκλειστικά στην τειχοσκοπία και, ειδικότερα, στο δημοφιλές θέμα της απόδοσης της εκθαμβωτικής ομορφιάς της Ελένης μέσα από τα μάτια των γερόντων της Τροίας, και τις

αντιδράσεις τους. Έτσι, όμως, μας διαφεύγει το συνολικό στήσιμο της σκηνής από τον Όμηρο: **έξω** από τα τείχη **και κάτω** στο πεδίο της μάχης οι δύο αντίπαλοι στρατοί Έλληνες και Τρώες· από τις τάξεις τους ξεχωρίζουν οι δύο αντίζηλοι, ο Μενέλαος και ο Πάρης με τη φιλάρεσκη και προκλητική ομορφιά του, στην οποία εμμένει η ομηρική γραφίδα καθώς την αντιπαραθέτει με το αντιηρωικό του ήθος. **Μέσα** στην πόλη **και πάνω** στα τείχη ο Όμηρος τοποθετεί το γέρας της σύγκρουσης, μια άλλη ομορφιά στη θηλυκή και απόλυτη εκδοχή της, την Ελένη. Στο πεδίο της μάχης ο Πάρης κατακρίνεται για τη συμπεριφορά και τις επιλογές του. Στα τείχη η Ελένη παραμένει ακατάκριτη από τους άλλους· μόνο η ίδια αποδίδει ευθύνη στον εαυτό της. Και οι δύο ομορφιές στη συμπλοκή τους γεννούν την ενοχή και τον όλεθρο. Ταυτόχρονα, αναδεικνύεται η αξιακή κλίμακα της ομηρικής κοινωνίας, η εκτίμηση του αντιπάλου, η ανάδειξη όχι μόνο των σωματικών αλλά και των νοητικών προσόντων των ηρώων.

Η διδακτική πρόταση στηρίζεται στη διερευνητική ανακαλυπτική μάθηση και τη θεωρία της ζώνης επικείμενης ανάπτυξης (Vygotsky L. S., 1978), αξιοποιούνται οι πολυγραμματισμοί (Kress G., 2000 / Kress G. & T. van Leeuwen, 2001) και στο πλαίσιο του ρόμβου γλωσσικής εκπαίδευσης (Κουτσογιάννης Δ., 2012) δίνεται έμφαση στην ανάπτυξη των μαθητών ως κριτικών υποκειμένων. Προκρίνονται, επίσης, βιοματικές μέθοδοι μάθησης.

Δ. ΣΚΕΠΤΙΚΟ-ΣΤΟΧΟΙ ΚΑΙ ΣΥΝΔΥΑΣΜΟΣ ΤΟΥΣ

Γνώσεις για τον κόσμο, αξίες, πεποιθήσεις, πρότυπα, στάσεις ζωής

Επιδιώκεται οι μαθητές / μαθήτριες:

- Να αποκτήσουν μια εμπειρία ακουστικής και όχι αναγνωστικής πρόσληψης του επικού κειμένου, προσεγγίζοντας τους πρώτους 120 στίχους της Γ ραψωδίας σε μετάφραση Δ. Ν. Μαρωνίτη και απαγγελία της Εύας Κοταμανίδου.

- Να διερευνήσουν τη σκηνοθεσία της πρώτης ομηρικής σκηνής μάχης: τα δύο αντίπαλα στρατόπεδα και στο κέντρο το διακύβευμα του πολέμου, η ωραία Ελένη.
- Να γνωρίσουν τους βασικούς ομηρικούς ήρωες, να τους χαρακτηρίσουν και να αναζητήσουν την οπτική αναπαράστασή τους σε δεδομένα της αγγειογραφίας.
- Να διαπιστώσουν το ομηρικό ηρωικό ιδανικό, που απαιτούσε από τους ήρωες νοητικά προσόντα αντίστοιχα των σωματικών και εξύψωνε τους αντιπάλους.
- Να διαπιστώσουν την αντίληψη του Ομήρου για «διπλή αιτιότητα» στις επιλογές των ηρώων του: προσωπική υπευθυνότητα και θεϊκή υπευθυνότητα.
- Να διαπιστώσουν τη λεπτότητα με την οποία χειρίζεται την παρουσία της Ελένης στην Τροία ο Πρίαμος και οι άλλοι Τρώες, δείγμα ενός ανώτερου ήθους και πολιτισμού.
- Να διερευνήσουν τη σημασία της ομορφιάς και: α) την απόδοσή στο ομηρικό έπος και τη νεοελληνική ποίηση και β) την εικαστική αποτύπωσή της από την αρχαιότητα (αγγειογραφίες, αγάλματα) ως τις μέρες μας (μεγάλοι ζωγράφοι κλπ).

Γνώσεις για τη γλώσσα

Επιδιώκεται οι μαθητές / μαθήτριες:

- Να ασκηθούν στην απόδοση μιας αφήγησης (της ομηρικής) με δημοσιογραφικό λόγο.
- Να ασκηθούν στην περιγραφή και την ηθογράφιση προσώπων (χρήση του επιθέτου).
- Να μνηθούν στη λειτουργία της γλώσσας σε πολυτροπικά κείμενα. Ειδικότερα, να διαπιστώσουν: α) τη δομή – μορφή της γλώσσας σε ένα ηλεκτρονικό άρθρο που προορίζεται για ανάγνωση και β) στη δομή – μορφή ενός κειμένου σε μια παρουσίαση (PowerPoint) που προορίζεται να συνοδεύει

μια προφορική εισήγηση για ένα θέμα και γ) να συνειδητοποιήσουν τις δυνατότητες εμπλοκής / χρήσης και άλλων εξωγλωσσικών κωδίκων, οπτικών, ηχητικών κλπ. στα ηλεκτρονικά «κείμενά» τους.

Γραμματισμοί

Επιδιώκεται οι μαθητές / μαθήτριες:

- Να ασκηθούν στην *ακουστική κατανόηση* “listening comprehension” της απαγγελίας των πρώτων 121 στίχων της «Ιλιάδας» και στην γραπτή απόδοση του περιεχομένου τους.
- Να πειραματιστούν με τον δημοσιογραφικό λόγο μετατρέποντας ένα επικό επεισόδιο σε δημοσιογραφικό ρεπορτάζ.
- Να παράγουν πολυτροπικά κείμενα.
- Να ασκηθούν στην ηθογράφηση προσώπων.
- Να αξιοποιήσουν ψηφιακές βάσεις δεδομένων αρχαίας τέχνης όπως π.χ. του «Μικρού Απόπλου» και του «Ελληνικού Πολιτισμού».
- Να εξοικειωθούν με τη χρήση της «Ανεμόσκαλας» του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας.
- Να επιχειρήσουν μια εικονική περιήγηση σε μουσεία με τη χρήση του Google Art Project.
- Να χρησιμοποιούν κριτικά το διαδίκτυο.

Διδακτικές πρακτικές

Με αυτό το σενάριο επιδιώκεται οι μαθητές / μαθήτριες:

- Να καλλιεργήσουν τη δεξιότητα ακουστικής πρόσληψης ενός λογοτεχνικού κειμένου, εντείνοντας την προσοχή και τη συγκέντρωσή τους.
- Να εξασκηθούν στο χαρακτηρισμό προσώπων συνεκτιμώντας τα λόγια, τις διαθέσεις, τις πράξεις τους καθώς και γνώμες τρίτων για αυτά.
- Να εμπλακούν βιωματικά στη γνωστική διαδικασία και να αναζητήσουν την έννοια της ομορφιάς στην τέχνη.

- Να προσεγγίσουν θετικά την ποίηση μέσα από την αξιοποίηση της «Ανεμόσκαλας» της Πύλης για την Ελληνική Γλώσσα.
- Να ασκηθούν στη συνεργατική σύνταξη πολυτροπικών κειμένων.

Ε. ΛΕΠΤΟΜΕΡΗΣ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΤΑΣΗΣ

Αφετηρία

Η ομορφιά συνδέεται συνήθως με θετικές έννοιες, καταστάσεις, εικόνες (ένα συννεφόλεξο με σχετικό θέμα). Στον ιλιαδικό μύθο, όμως, η ομορφιά, του Πάρη αρχικά και της Ελένης κατόπιν, προβάλλεται στο πλαίσιο μιας επικείμενης πολεμικής σύγκρουσης, της πρώτης του έπους, την οποία ουσιαστικά επιβραδύνει. Πώς διαχειρίζεται ο Όμηρος την ομορφιά και πώς οι νεοέλληνες ποιητές; Γενικότερα, πώς αναδεικνύονται οι ομηρικοί ήρωες; Αυτά ήταν τα βασικά ερωτήματα που αποτέλεσαν την αφετηρία της παρούσας διδακτικής πρότασης.

Σύνδεση με τα ισχύοντα στο σχολείο

Το σενάριο επιδιώκει να καλύψει τους διδακτικούς στόχους της ενότητας όπως αναφέρονται [στο βιβλίο του εκπαιδευτικού, σ. 61-2](#). Ειδικότερα, επιδιώκει «να:

- Γνωρίσουν τους σημαντικότερους ήρωες του έπους -Τρώες και Αχαιούς- και κυρίως την Ελένη, αιτία και επίκεντρο του πολέμου.
- Παρακολουθήσουν την κατόπτευση του αχαϊκού στρατοπέδου από τα τείχη της Τροίας, «τειχοσκοπία», και να αναπλάσουν με τη φαντασία τους τον χώρο των πολεμικών επιχειρήσεων.
- Απολαύσουν και να εκτιμήσουν την περιγραφική και την ηθογραφική ικανότητα του ποιητή».

Επίσης, το σενάριο αξιοποιεί κείμενα νεοελλήνων ποιητών ενταγμένα στη θεματική ενότητα «Ομορφιά».

Αξιοποίηση των ΤΠΕ

Στο σενάριο αξιοποιούνται: ακουστικά αρχεία, τα [Σώματα κειμένων](#) της [Πύλης για την Ελληνική Γλώσσα](#) και η [Ανεμόσκαλα](#) του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας, το

[Google Art Project](#), ο [Μικρός Απόπλους](#), ο [Ελληνικός Πολιτισμός](#), αρχεία κειμένων (Word) και παρουσίασης (PowerPoint), το διαδίκτυο.

Κείμενα

Κείμενα σχολικών εγχειριδίων

Ομηρικά Έπη: «Ιλιάδα» Β΄ Γυμνασίου, [Γ 1 - 244](#)

Κείμενα εκτός σχολικών εγχειριδίων

[Ομήρου «Ιλιάδα»](#). 1997 [1955]. Μτφρ. Ν. Καζαντζάκης – Ι. Θ. Κακριδής. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας». [Ιστοχώρος του Ν. Μαμαλούγκου - Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών].

Ομήρου, [«Ιλιάδος Γ»](#), 129-244. ⁴1970 [¹1922]. Στο «Ομήρου *Ιλιάς*». Μτφρ. Ι. Πολυλάς. Αθήνα: Γ. Ι. Βασιλείου [«Μικρός Απόπλους»: Κείμενα σε ηλεκτρονική μορφή – Υπεύθ. Άγγ. Περδικούρης].

Ομήρου, [«Οδύσσεια», ραψωδία ψ](#). Στο «Ομήρου *Οδύσσεια*». 1965. Μτφρ. Ν. Καζαντζάκης – Ι. Θ. Κακριδής. Ανατ.: 1986. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας» [«Ελληνικός Πολιτισμός»: Ιστοχώρος του Γ. Παπαθανασίου – Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο].

Ψηφίδες για την Ελληνική Γλώσσα – Νεοελληνική Λογοτεχνία: [Ανεμόσκαλα](#) [Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας].

Υποστηρικτικό / εκπαιδευτικό υλικό

Βίντεο

[«Ομορφιά»](#). Παρουσίαση του ποιήματος «Τι είναι ομορφιά;» του Χαλίλ Γκιμπράν από τη συλλογή «Ο Κήπος του Προφήτη» [πηγή: Youtube].

Τραγούδια / Ηχητικά αποσπάσματα

Ομηρος, [«Ιλιάδα» ραψωδία Γ](#), Εθνικό Θέατρο, Αίθουσα Εκδηλώσεων κτ. Τσίλλερ 28/10/2010, μετάφραση: Δ. Ν. Μαρωνίτης, σκηνική παρουσίαση: Εύα Κοταμανίδου, μουσική: Θ. Οικονόμου (στο πλαίσιο της παρουσίασης όλων των ραψωδιών της «Ιλιάδας», με αφορμή την ολοκλήρωση της μετάφρασης ολόκληρου του έπους από τον Δ. Ν. Μαρωνίτη). [πηγή: “Radio Theatre”: Ραδιοφωνικό Θέατρο - «Ισοβίτης»: Ιστοσελίδα διαδικτυακών σταθμών].

Φωτογραφίες/ Εικόνες

[Google Art Project](#) [Εικονικές περιηγήσεις μουσείων και ψηφιακή συλλογή πινάκων ζωγραφικής].

[«Η Ιλιάδα και η Μυκηναϊκή εποχή»](#) [«Μικρός Απόπλους»: Κείμενα σε ηλεκτρονική μορφή – Υπεύθ. Αγγ. Περδικούρης].

[Olga's Gallery](#) [Ψηφιακή συλλογή πινάκων ζωγραφικής].

[Τέχνη](#): Αγγειογραφία [«Ελληνικός Πολιτισμός»: Ιστοχώρος του Γ. Παπαθανασίου – Πανελλήνιο Σχολικό Δίκτυο].

Ιστοσελίδες

Εφημερίδα «Μακεδονία»: [Ρεπορτάζ](#)

Διδακτική πορεία/στάδια/φάσεις

Α΄ Φάση: Έξω από τα τείχη και κάτω στο πεδίο της μάχης

2 διδακτικές ώρες στο σχολικό εργαστήριο

Ο διδάσκων εισαγωγικά θυμίζει στους μαθητές πως βρισκόμαστε ήδη στη Γ ραψωδία ενός πολεμικού έπους, αλλά πόλεμο δεν είδαμε ακόμη. Επιτέλους, λοιπόν, οι δυο αντίπαλοι στρατοί έχουν παραταχθεί ο ένας απέναντι στον άλλο έτοιμοι για μάχη, την πρώτη μάχη του έπους.

Οι μαθητές έπειτα, χωρισμένοι σε ομάδες, ανοίγουν και διαβάζουν [το κοινό Φύλλο Εργασίας Α](#) και μοιράζουν μεταξύ τους τις αρμοδιότητες. Ο διδάσκων ζητά

προκαταρκτικά να μετρήσουν πόσες φορές θα ακούσουν αναφορές στην ομορφιά του Πάρη.

Ακούνε την [απαγγελία](#) της Εύας Κοταμανίδου διάρκειας δέκα λεπτών (10') των 120 πρώτων στίχων της Γ ραψωδίας σε μετάφραση Δ. Μαρωνίτη και κρατούν σημειώσεις. Ο διδάσκων φροντίζει να διακόπτει την ακρόαση σε καίρια σημεία (και να διευκολύνει με διευκρινιστικές ερωτήσεις τους μαθητές, αν το κρίνει απαραίτητο).

Αμέσως μετά, οι μαθητές συντάσσουν σε συνεχή λόγο την περίληψη-νόημα της επικής σκηνής. Κατά την ανάγνωση της περίληψης, ο διδάσκων φροντίζει να εστιάσει την προσοχή των μαθητών στη δομή της ομηρικής αφήγησης και κυρίως στις παραλληλίες της: τα αντίπαλα στρατόπεδα, οι δυο αντεραστές Πάρης και Μενέλαος, οι δυο αρχηγοί Έκτορας και Αγαμέμνων. Επίσης, προκαλεί συζήτηση για την ομορφιά του Πάρη, στην οποία με τόση έμφαση αναφέρεται ο Όμηρος. Ενδεικτικές ερωτήσεις που μπορεί να απευθύνει στους μαθητές: *Η ομορφιά γενικά συνδέεται με θετικά ή αρνητικά στοιχεία; Η ομορφιά του Πάρη προβάλλεται ως θετικό χαρακτηριστικό; Τα εξωτερικά χαρακτηριστικά συνδυάζονται με αντίστοιχα χαρακτηριστικά ήθους;*

Σε περίπτωση που οι μαθητές δεν μπορέσουν να ανταποκριθούν στις δραστηριότητες με μία ακρόαση, ο διδάσκων μπορεί να επαναλάβει την ακρόαση ή σε έσχατη περίπτωση να παραπέμψει τους μαθητές [στη μετάφραση της «Ιλιάδας»](#) από τον Ι. Πολυλά στην ιστοσελίδα του «Μικρού Απόπλου» ή [στη μετάφραση Καζαντζάκη – Κακριδή](#).

Κατόπιν, οι μαθητές καλούνται να μετατρέψουν το κείμενό τους σε δημοσιογραφικό άρθρο - ρεπορτάζ με θέμα «Τι συμβαίνει στο πεδίο εκτός των τειχών» και να το εμπλουτίσουν με οπτικό υλικό από αγγειογραφίες. Για τον λόγο αυτόν, προηγείται αναζήτηση ιστοσελίδων με ρεπορτάζ εφημερίδων στο διαδίκτυο και συζήτηση με κατευθυνόμενες ερωτήσεις από τον διδάσκοντα σχετική με τη μορφή και τη δομή του δημοσιογραφικού λόγου. Στόχος δεν είναι η συστηματική

διδασκαλία σύνταξης ενός δημοσιογραφικού κειμένου, αλλά η διαισθητική και κριτική προσέγγιση του είδους από τους μαθητές.

Σε περίπτωση που ο διδάσκων το θεωρήσει απαραίτητο μπορεί να συμπεριλάβει στο Φύλλο Εργασίας ενδεικτικές οδηγίες σύνταξης δημοσιογραφικού κειμένου, όπως: α) Επιλέξτε έναν εντυπωσιακό τίτλο. β) Στην εισαγωγική περίοδο εστιάστε στο κεντρικό κατά τη γνώμη σας γεγονός. γ) Αφηγηθείτε αναλυτικότερα την εξέλιξη των γεγονότων, προσεγγίζοντας όποιον από τους πρωταγωνιστές θέλετε. δ) Συμπεριλάβετε δικά σας σχόλια για τα γεγονότα και τους πρωταγωνιστές. ε) Διαφοροποιήστε το μέγεθος ή το είδος της γραμματοσειράς στα διάφορα μέρη του ρεπορτάζ, συντάξτε το κείμενο σε στήλες και εμπλουτίστε το με οπτικό υλικό.

Οι εργασίες ανακοινώνονται στην τάξη και αξιολογούνται από τους συμμαθητές τους και τον διδάσκοντα με βάση την αρτιότητα του περιεχομένου και τη μορφή.

Β' Φάση: Μέσα στην πόλη πάνω στα τείχη

2 διδακτικές ώρες στο σχολικό εργαστήριο

Ο διδάσκων διαβάσει τους στ. 121-244 και στη συνέχεια εστιάζει με κατευθυντήριες ερωτήσεις την προσοχή των μαθητών στη σκηνοθεσία της σκηνής: *Σε ποιον χώρο και ποια πρόσωπα εστίασε η ομηρική αφήγηση στους στ. 1-120 (έξω από τα τείχη, τα δυο εμπόλεμα στρατόπεδα - νέοι, οι δυο αντίζηλοι / σύζυγοι της Ελένης) και σε ποιον χώρο και ποια πρόσωπα εστιάζει τώρα (πάνω στα τείχη, οι άμαχοι, οι γέροντες της Τροίας και από τον γυναικείο πληθυσμό η Ελένη);*

Οι μαθητές χωρίζονται σε τέσσερις ομάδες.

Η καθεμία αναλαμβάνει σε μια παρουσίαση (PowerPoint) να περιγράψει και να ηθογραφήσει κάποιους ομηρικούς ήρωες.

Η [Ομάδα Β1](#) αναλαμβάνει να παρουσιάσει την Ελένη.

Η [Ομάδα Β2](#) αναλαμβάνει να παρουσιάσει τον Πρίαμο και τον Αντήνορα.

Η [Ομάδα Β3](#) αναλαμβάνει να παρουσιάσει τον Αγαμέμνονα και τον Οδυσσέα.

Η Ομάδα Β4 αναλαμβάνει να παρουσιάσει τον Μενέλαο και τον Αίαντα.

Γ' Φάση: Η ομορφιά στη σύγχρονη ποίηση

Κοινό Φύλλο Εργασίας - 2 διδακτικές ώρες στο σχολικό εργαστήριο

Ως αφορμή ο διδάσκων μπορεί να προβάλει ένα βίντεο με το ποίημα «Τι είναι ομορφιά;» του Χαλίλ Γκιμπράν από τη συλλογή «Ο Κήπος του Προφήτη»:

Κατόπιν, προκαλεί συζήτηση για το περιεχόμενο της λέξης «ομορφιά» με ερωτήματα όπως: *πού μπορούμε να αναζητήσουμε την ομορφιά και με τι σχετίζεται σήμερα η ομορφιά;*

Στη συνέχεια, ζητά από τους μαθητές να επισκεφτούν την Ανεμόσκαλα του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας, να επιλέξουν κείμενα νεοελλήνων ποιητών για την ομορφιά και να επιχειρήσουν γλωσσική ή εικαστική προσέγγισή τους. Ειδικότερα, να επιλέξουν κείμενα νεοελλήνων ποιητών για την ομορφιά και να δημιουργήσουν παρουσιάσεις, συνδυάζοντας στίχους με δικές τους εκδοχές εικόνων ή ήχων για την ομορφιά. (Ο διδάσκων δίνει την οδηγία να συνδέσουν τους στίχους με ό,τι αντιπροσωπεύει για τους ίδιους την ομορφιά.) Για την εικαστική απόδοση της ομορφιάς προτείνεται κάθε ομάδα να περιηγηθεί σε ένα μουσείο χρησιμοποιώντας το Google Art Project.

ΣΤ. ΦΥΛΛΟ/Α ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Α΄ Φάση

Φύλλο Εργασίας Α κοινό

Να ακούσετε προσεκτικά την *απαγγελία* των πρώτων 122 στίχων της ραψωδίας Γ της «Ιλιάδας».

Κατά τη διάρκεια της ακρόασης, να εστιάσετε την προσοχή σας (κρατώντας παράλληλα σημειώσεις) στα εξής:

- Στον χώρο και τον χρόνο (πότε, πού).
- Στα πρόσωπα (προτεύοντα και δευτερεύοντα), την εμφάνισή τους, τα λόγια και τις πράξεις τους (εξωτερικά χαρακτηριστικά, ήθος).
- Στη ροή των γεγονότων και την κατάληξή τους.
- Πόσες φορές γίνεται αναφορά στην ομορφιά του Πάρη.

Αποστολή σας:

A) Να συντάξετε ένα κείμενο όπου θα αποδίδετε το νόημα του επικού κειμένου που ακούσατε.

B) Να υποθέσετε, κατόπιν, ότι είστε πολεμικού ανταποκριτές και να συντάξετε ένα ρεπορτάζ με θέμα «Τι συμβαίνει στο πεδίο εκτός των τειχών της Τροίας». Σκεφτείτε ποιες αλλαγές πρέπει να επιφέρετε στο κείμενο που έχετε ήδη συντάξει για να μετατραπεί σε δημοσιογραφικό ρεπορτάζ.

Μπορείτε, αν θέλετε να πάρετε ιδέες, να αναζητήσετε ηλεκτρονικά ρεπορτάζ εφημερίδων στο διαδίκτυο, όπως π.χ. στην εφημερίδα «Μακεδονία».

Να επιλέξετε δικό σας τίτλο και να εμπλουτίσετε το κείμενό σας με οπτικό υλικό που θα αντλήσετε από σχετικές αγγειογραφίες. Μπορείτε να αντλήσετε οπτικό υλικό από την ιστοσελίδα του Ελληνικού Πολιτισμού και του Μικρού Απόπλου ή με ελεύθερη αναζήτηση στο διαδίκτυο.

Κατά την κρίση του διδάσκοντος, μπορούν να συμπεριληφθούν στο Φύλλο Εργασίας και οι ακόλουθες **βοηθητικές για τη σύνταξη ενός άρθρου οδηγίες**: α)

Επιλέξτε έναν εντυπωσιακό τίτλο. β) Στην εισαγωγική περίοδο εστιάστε στο κεντρικό, κατά τη γνώμη σας, γεγονός. γ) Αφηγηθείτε αναλυτικότερα την εξέλιξη των γεγονότων, προσεγγίζοντας όποιον από τους πρωταγωνιστές θέλετε. δ) Συμπεριλάβετε δικά σας σχόλια για τα γεγονότα και τους πρωταγωνιστές. ε) Διαφοροποιήστε το μέγεθος ή το είδος της γραμματοσειράς στα διάφορα μέρη του ρεπορτάζ, συντάξτε το κείμενο σε στήλες και εμπλουτίστε το με οπτικό υλικό.

Β' Φάση

Φύλλο Εργασίας Β1: ΕΛΕΝΗ

Αποστολή 1^η:

Σε ένα έγγραφο του Word να καταγράψετε τα συμπεράσματά σας για τις παρακάτω δραστηριότητες:

1. Να επισημάνετε τους στίχους και τους τρόπους με τους οποίους ο Όμηρος αναδεικνύει την ομορφιά της Ελένης.
2. Να συγκρίνετε τις αναφορές στην ομορφιά της Ελένης με τις αναφορές στην ομορφιά του Πάρη στους [στ. 1 - 120 της Γ ραψωδίας](#) της «Ιλιάδας» σε μετάφραση Καζαντζάκη - Κακρυδής. Υπάρχει διαφορά στον τρόπο αισθητοποίησης / παρουσίασης της ομορφιάς; Με τι διάθεση «συνοδεύεται» η αναφορά στην ομορφιά του Πάρη και στην ομορφιά της Ελένης;
3. Πώς τοποθετείται ο Πρίαμος απέναντι στην Ελένη, τη θεωρεί υπεύθυνη για τον πόλεμο;

Πώς τοποθετείται η ίδια η Ελένη, αισθάνεται υπεύθυνη για τις επιλογές της; Να αναζητήσετε τους [στ. 218 - 224](#) της ραψωδίας ψ της «Οδύσσειας» σε μετάφραση Καζαντζάκη - Κακρυδής, όπου η Πηνελόπη αναφέρεται στην Ελένη. Σύμφωνα με την άποψη της Πηνελόπης, ποιος φέρει ευθύνη για τις επιλογές της Ελένης;

Σε ποια συμπεράσματα καταλήγετε από τη σύγκριση αυτή σχετικά με την ομηρική αντίληψη για την ευθύνη των επιλογών / πράξεων κάθε προσώπου;

Αποστολή 2^η:

Να συνθέσετε μια παρουσίαση, όπου θα μας συστήσετε την ομηρική Ελένη: εξωτερικά στοιχεία και ήθος / χαρακτηρισμός. Να την εμπλουτίσετε με οπτικό υλικό από αρχαίες αγγειογραφίες. Μπορείτε να κάνετε ελεύθερη αναζήτηση στο Google ή να χρησιμοποιήσετε την ιστοσελίδα του [Ελληνικού Πολιτισμού](#) και του [Μικρού Απόπλου](#).

Φύλλο Εργασίας Β2: ΠΡΙΑΜΟΣ ΚΑΙ ΑΝΤΗΝΟΡΑΣ

Αποστολή 1^η:

Σε ένα έγγραφο του Word να καταγράψετε τα συμπεράσματά σας για τις παρακάτω δραστηριότητες:

1. Με ποιον τρόπο και ποια διάθεση απευθύνεται ο Πρίαμος στην Ελένη;
2. Με ποια διάθεση αναφέρεται ο Πρίαμος και ο Αντήνορας στους αρχηγούς του αντίπαλου αχαιικού στρατοπέδου;

Σε τι συμπεράσματα καταλήγετε σε σχέση με την ομηρική αντίληψη για την τοποθέτηση απέναντι σε αντιπάλους;

Αποστολή 2η:

Να συνθέσετε μια παρουσίαση, όπου θα μας συστήνετε τον Πρίαμο και τον Αντήνορα: εξωτερικά στοιχεία και ήθος / χαρακτηρισμός. Να την εμπλουτίσετε με οπτικό υλικό από αρχαίες αγγειογραφίες. Μπορείτε να κάνετε ελεύθερη αναζήτηση στο Google ή να χρησιμοποιήσετε την ιστοσελίδα του [Ελληνικού Πολιτισμού](#) και του [Μικρού Απόπλου](#).

Φύλλο Εργασίας Β3: ΑΓΑΜΕΜΝΟΝΑΣ ΚΑΙ ΟΔΥΣΣΕΑΣ

Αποστολή 1^η:

Σε ένα έγγραφο του Word να καταγράψετε τα συμπεράσματά σας για τις παρακάτω δραστηριότητες:

- Με τι είδους χαρακτηριστικά παρουσιάζεται στο ομηρικό κείμενο ο Αγαμέμνωνας (από τον Πρίαμο και την Ελένη) και ο Οδυσσεάς (από τον Πρίαμο και τον Αντήνορα);

Σε τι συμπεράσματα καταλήγετε σε σχέση με την ομηρική αντίληψη για τις αρετές που πρέπει να διαθέτει ένας ομηρικός ήρωας;

Αποστολή 2^η:

Να συνθέσετε μια παρουσίαση, όπου θα μας συστήσετε τον Αγαμέμνονα και τον Οδυσσέα: εξωτερικά στοιχεία και ήθος / χαρακτηρισμός. Να την εμπλουτίσετε με οπτικό υλικό από αρχαίες αγγειογραφίες. Μπορείτε να κάνετε ελεύθερη αναζήτηση στο Google ή να χρησιμοποιήσετε την ιστοσελίδα του [Ελληνικού Πολιτισμού](#) και του [Μικρού Απόπλου](#).

Φύλλο Εργασίας Β4: ΜΕΝΕΛΑΟΣ ΚΑΙ ΑΙΑΝΤΑΣ

Αποστολή 1^η:

Σε ένα έγγραφο του Word να καταγράψετε τα συμπεράσματά σας για τις παρακάτω δραστηριότητες:

1. Από ποιον παρουσιάζεται ο Μενέλαος; Γιατί δεν παρουσιάζεται από την Ελένη, όπως οι άλλοι ήρωες;
2. Η επίσκεψη του Μενέλαου και του Οδυσσέα στην Τροία πριν από τον πόλεμο (στ. 204 - 224) αποτελεί μαρτυρία χρήσης της διπλωματίας στις διακρατικές σχέσεις. Ποιο είναι το ισχυρό όπλο της διπλωματίας, όπως προβάλλεται στο ομηρικό κείμενο;

Σε τι συμπεράσματα καταλήγετε σε σχέση με την ομηρική αντίληψη για τη δύναμη του λόγου;

Αποστολή 2^η:

Να συνθέσετε μια παρουσίαση, όπου θα μας συστήνετε τον Μενέλαο και τον Αίαντα: εξωτερικά στοιχεία και ήθος / χαρακτηρισμός. Να την εμπλουτίσετε με οπτικό υλικό από αρχαίες αγγειογραφίες. Μπορείτε κάνετε ελεύθερη αναζήτηση στο Google ή να χρησιμοποιήσετε την ιστοσελίδα του [Ελληνικού Πολιτισμού](#) και του [Μικρού Απόπλου](#).

Γ' Φάση

Φύλλο Εργασίας Γ κοινό: Η ομορφιά στη σύγχρονη ποίηση

Να επισκεφτείτε την [Ανεμόσκαλα](#) του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας. Να γράψετε στο πλαίσιο αναζήτησης τη λέξη «ομορφιά». Από τα αποτελέσματα που θα προκύψουν να επιλέξετε ένα ποίημα που σας αρέσει· να παρατηρήσετε πώς περιγράφεται σε αυτό η ομορφιά. Να δημιουργήσετε μια παρουσίαση (PowerPoint) με τους στίχους του και ή να το οπτικοποιήσετε χρησιμοποιώντας ψηφιοποιημένους ζωγραφικούς πίνακες ή να γράψετε ένα δικό σας κείμενο εμπνευσμένο από αυτό. Ψηφιακές συλλογές ζωγραφικής υπάρχουν στο διαδίκτυο, όπως της [Olga's Gallery](#). Μπορείτε, επίσης, να αξιοποιήσετε το [Google Art Project](#), που διαθέτει ψηφιακή περιήγηση, και συλλογές πινάκων των σημαντικότερων των μουσείων.

Να παρουσιάσετε την εργασία σας στην ολομέλεια.

Z. ΑΛΛΕΣ ΕΚΔΟΧΕΣ

Στην Α' Φάση:

Για οικονομία χρόνου η απόδοση του νοήματος της ακρόασης μπορεί να γίνει προφορικά και όχι γραπτά. Στη συζήτηση που θα προκύψει ο διδάσκων μπορεί να εστιάσει την προσοχή των μαθητών, εκτός από την ομορφιά του Πάρη, και στο θέμα του κώδικα πολεμικής ηθικής, π.χ. γιατί ο Αγαμέμνωνας δεν επιτρέπει στους Αχαιούς να πλήξουν τον Έκτορα τη στιγμή που εκείνος είναι εύαλωτος καθώς προσπαθεί να αποτρέψει τους Τρώες να επιτεθούν στους Αχαιούς;

Για την εξοικείωση των μαθητών με το δημοσιογραφικό ρεπορτάζ, αν ο διδάσκων εκτιμήσει πως οι δυνατότητες της τάξης και τα χρονικά περιθώρια του το επιτρέπουν, μπορεί να αξιοποιήσει για αυτό το σκοπό τα [Σώματα Νέων Ελληνικών Κειμένων](#) των εφημερίδων «Μακεδονία» και «Νέα» της Πύλης για την Ελληνική Γλώσσα. Ειδικότερα, ζητά από τους μαθητές του να επιλέξουν από τα κειμενικά είδη το «ελεύθερο ρεπορτάζ». Το μειονέκτημα σε αυτή την περίπτωση είναι η εστίαση αποκλειστικά στον δημοσιογραφικό λόγο (μονοτροπικό κείμενο) και όχι στη μορφή

του ρεπορτάζ, καθώς στην Πύλη αποκλείονται οι τυπογραφικές διαφοροποιήσεις των στοιχείων και δε συμπεριλαμβάνεται οπτικό υλικό.

Στην Α΄ Φάση θα μπορούσαν να δοθούν δύο Φύλλα Εργασίας. Το ένα να ζητά από τα παιδιά να συντάξουν το ρεπορτάζ ως ρεπόρτερ των Ελλήνων, ενώ το δεύτερο ως ρεπόρτερ των Τρώων. Στη συζήτηση που θα ακολουθήσει, να δοθεί έμφαση στις διαφοροποιήσεις της οπτικής γωνίας προσέγγισης. Μπορεί, επίσης, σε αυτό το πλαίσιο, ως επέκταση, να διερευνηθεί ο ρόλος των πολεμικών ανταποκριτών (οι δυσκολίες, οι κίνδυνοι και η αξία της εργασίας τους).

Στη Β΄ Φάση:

Θα μπορούσε να αξιοποιηθεί, είτε ως αφορμή είτε μετά την ανάγνωση της ενότητας της «Τειχοσκοπίας», ο πίνακας του Πολύγνωτου για την άλωση της Τροίας σε περιγραφή του Πausanias και απόδοση *Carl Robert* [σχέδιο του H. Shenck, 17tes Hallisches Winkkelmannsprogram, 1893], καθώς και η σχετική περιγραφή της Ελένης («Ελλάδος περιήγησις: Φωκικά», 10. 25. 4) στην ιστοσελίδα του [Μικρού Απόπλου](#). Ειδικότερα, ο διδάσκων θα μπορούσε να προβάλλει την απόδοση του περίφημου πίνακα στον διαδραστικό πίνακα και να ζητήσει από τους μαθητές να προσδιορίσουν με ποιον τρόπο αποδίδεται εικαστικά η ομορφιά της Ελένης (κάθεται σε θρόνο και δυο θεραπαινίδες την κοιτούν με θαυμασμό). Θα μπορούσε, επίσης, να διαβάσει τη σχετική περιγραφή του Πausanias και να ζητήσει από τους μαθητές να τη συγκρίνουν με την ομηρική απόδοση της ομορφιάς της Ελένης.

Μετά την ολοκλήρωση των δραστηριοτήτων αυτής της φάσης, μπορεί να απευθυνθεί στους μαθητές η ερώτηση «Σε ποιο στρατόπεδο θα εντάσσατε την Ελένη, το ελληνικό ή το τρωικό;». Έτσι, οι μαθητές θα προβληματιστούν για τη θέση της Ελένης στον οριακό χώρο μεταξύ των δύο αντιπάλων.

Σε αυτό το πλαίσιο, μπορεί ακόμη ο διδάσκων να παραπέμψει τους μαθητές σε ιστοσελίδες με ζωγραφικούς πίνακες εμπνευσμένους από τη συγκεκριμένη ραψωδία, όπως του Gustave Moreau, *Helen on the Ramparts of Troy*, 1885 ή του Frederick Leighton, *Helen Of Troy*, 1865 (μπορεί να τους αναζητήσει κανείς είτε στην αγγλική

έκδοση της [Wikipedia](#) είτε με ελεύθερη αναζήτηση στο διαδίκτυο). Μπορεί, επίσης, να ζητήσει από τους μαθητές να αποκρυπτογραφήσουν πίσω από την εικαστική απεικόνιση τις σκέψεις της Ελένης.

Στη Γ΄ Φάση:

Θα μπορούσε, με ελεύθερη αναζήτηση των μαθητών στο πλαίσιο του Σχεδιασμού, να γίνει διερεύνηση της αλλαγής των προτύπων της ομορφιάς σε διάφορες εποχές και να ζητηθεί από τα παιδιά να δημιουργήσουν μια παρουσίαση με πρότυπα ανδρικής ή γυναικείας ομορφιάς από την αρχαιότητα ως τις μέρες μας.

Θα μπορούσε, επίσης, η διερεύνηση να περιοριστεί χρονικά στις τελευταίες δεκαετίες και να αναδειχτεί η συσχέτιση της ομορφιάς με τη βιομηχανία της μόδας ή τη βιομηχανία του κινηματογράφου στις μέρες μας.

H. ΚΡΙΤΙΚΗ

Για οικονομία χρόνου και για μεγαλύτερη αποτελεσματικότητα, θα μπορούσε ο διδάσκων στην Α΄ φάση να εξοικειώσει εκ των προτέρων τους μαθητές του με τη δομή και τον τρόπο σύνταξης ενός δημοσιογραφικού ρεπορτάζ. Για να μην κουράσει τους μαθητές του, επίσης, ιδίως αν δεν είναι τόσο γρήγοροι στην πληκτρολόγηση, θα μπορούσε να παραλείψει την 1^η δραστηριότητα (γραπτής απόδοσης του νοήματος) και να περάσει κατευθείαν στη σύνταξη του δημοσιογραφικού ρεπορτάζ. Ή, εναλλακτικά, να περιοριστεί μόνο στην απόδοση του νοήματος, αν οι μαθητές του δυσκολεύονται.

Μπορεί να χρειαστεί μια εισαγωγική δραστηριότητα, πριν από την εφαρμογή της Γ΄ φάσης, εξοικείωσης των μαθητών με τη χρήση ψηφιακών εργαλείων, όπως του [Google Art Project](#) και της [Ανεμόσκαλας](#) του Κέντρου Ελληνικής Γλώσσας.

Η χρήση του Google Art Project είναι εντυπωσιακή μεν, αλλά αρκετά χρονοβόρα.

Θ. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Άντερσον, Μπ. 1997 [1991]. *Φαντασιακές κοινότητες*. Μτφρ. Π. Χαντζαρούλα. Αθήνα: Νεφέλη.
- Κακριδής, Ι. Θ. 1985 [1953]. *Ομηρικά Θέματα*. Αθήνα: Βιβλιοπωλείον της «Εστίας».
- Κομνηνού – Κακριδή, Ο. 1947. *Σχέδιο και τεχνική της «Ιλιάδας»*. Αθήνα: Ίκαρος.
- Κουτσογιάννης, Δ. 2007. *Πρακτικές ψηφιακού γραμματισμού νέων εφηβικής ηλικίας και (γλωσσική) εκπαίδευση*. Θεσσαλονίκη: Κέντρο Ελληνικής Γλώσσας.
http://www.greek-language.gr/greekLang/modern_greek/studies/ict/teens/index.html
[15.11.2012]
- Kress, G. 2000. «Σχεδιασμός του γλωσσικού προγράμματος σπουδών με βάση το μέλλον», *Γλωσσικός Υπολογιστής* 2, 111 – 124.
<http://www.komvos.edu.gr/periodiko/periodiko2nd/glossika/kress/index.htm>
- Kress, G. & T. van Leeuwen. 2001. *Multimodal Discourse. The Modes and Media of Contemporary Communication*. London: Arnold.
- Μαρωνίτης, Δ. Ν. 2005 [1999]. *Ομηρικά μεγαθέματα: πόλεμος, ομιλία, νόστος*. Αθήνα: Κέδρος.
- Μαρωνίτης, Δ. Ν. 2007. *Ομηρικές γυναίκες στο αττικό δράμα*. Διάλεξη στο πλαίσιο της 13^{ης} Συνάντησης Αρχαίου Δράματος με θέμα: «Η γυναίκα στο αρχαίο δράμα», Δελφοί 06 – 15/07/ 2007.
<http://www.epea.gr/content.php?id=166>
- Vygotsky, L. S. 1978. *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. Cambridge, MA: Harvard University Press.